

Admir Čerim¹

RELIGIJSKI ODGOJ U ŠKOLSKIM SISTEMIMA NEKIH EVROPSKIH ZEMALJA I BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

U radu se problematizira pojam religijskog odgoja i njegovo prisustvo u školskim sistemima evropskih zemalja i školskom sistemu Bosne i Hercegovine. Nastavni predmet koji tretira religijsko odgojno područje u obrazovnim sistemima u Evropi ima različite nazive, a na našem govornom području taj predmet nosi naziv vjeronauka sa konfesionalnim prefiksom.

Tradicija izučavanja predmeta vjeronauka u školama na području BiH datira još iz vremena prvih škola u kojima se organizirano izvodila nastava pa do danas.

Ključne riječi: odgoj, religijski odgoj, školski sistem, vjeronauka

Uvod

Društvo kome pripadamo suočeno je s mnogim krizama, poput ekonomske, socijalne, društvene, ekološke i moralne krize. Od najvećih kriza svakako je i duhovna kriza u čijoj osnovi je ponajprije kriza vjerske svijesti. Savremeno doba će po mnogima biti obilježeno napetostima između religije i materijalističkih pogleda na život. Sukob i sučeljavanje između religije i materijalizma traje godinama, pa čak i stoljećima, premda se u novije vrijeme sve više javljaju međureligijski sukobi, ali i sukobi unutar samih religija. Riječ je prije svega o sektaštvu, vjerskoj mržnji, netoleranciji, terorizmu i drugim pojavama koje religija mora odstraniti i protiv kojih se mora boriti. Najefikasniji oblik borbe protiv ovih i ovakvih pojava jeste vjersko prosvjetiteljstvo i

¹ Asistent, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, admir.cerim@gmail.com

Rad autora je dostavljen 02.10.2011. godine, a prihvaćen za objavljivanje 19.10.2011. godine

širenje spoznaja o osnovama kako religije kojoj pripadamo tako i drugih religija, jer je u osnovi svih religija ljubav prema Bogu i ljubav prema čovjeku kao Božijem stvorenju.

Ovim radom nastoji se dati doprinos širenju tih spoznaja imajući u vidu religijski pluralizam evropskih prostora kao i doprinos buđenju prosvjetiteljske vjerske svijesti koja je decenijama bila potiskivana iz javnog i društvenog života.

Religijski odgoj bi svojim prisustvom u obrazovnom sistemu trebalo da ispuni očekivanja i opravda mjesto u nastavnim planovima i programima, a to je prije svega pravilno artikuliranje religioznih osjećanja i izgradnja moralnog pojedinca u moralnom društvu.

1. Pojam religijskog odgoja

Pojam religijskog odgoja autori vrlo rijetko posebno objašnjavaju, jer se u svakodnevnom životu smatra da je svako objašnjenje suvišno. Možda se zbog toga religijski pedagozi ne mogu složiti u definisanju religijskog odgoja. Weber (1978) nailazi na problem razgraničenja religijskog odgoja od odgoja uopće. On smatra da je "religijski odgoj jedna dimenzija općeg odgoja" (Pranjić, 1996:215). Unatoč poteškoćama u definisanju pojma religijskog odgoja neki autori su ipak dali definicije koje barem približno određuju suštinu onoga što tretira religijsko odgojno područje. Tako, npr., Pranjić (1996:72) religijski odgoj podvodi pod sintagmu religiozni odgoj koji, definiše na sljedeći način: "Religiozni odgoj jest programirani, nadzirani i vrednovani proces potpomaganja religioznog sazrijevanja kojemu je cilj maksimalno artikuliranje religioznih težnji u čovjeku i osposobljavanje za osobni stav naspram njih." Religiozni odgoj stoga nije samo pitanje tradicije, naslijeđa, običaja i okoliša premda i ti faktori igraju veliku ulogu u procesu religioznog dozrijevanja. Njegov je cilj, u konačnici, omogućavanje slobodnog, argumentiranog i kroz iskustvo stvorenog religioznog stava koji prožima sve i svaku pojedinu akciju religiozne osobe, a ne tek neki pripadajući dekor.

Realizacija religijskog odgoja odvija se na tri nivoa i to kroz:

- a) religijski odgoj u porodici
- b) religijski odgoj u vjerskim ustanovama (mektepska i katehetska nastava) i
- c) religijski odgoj u školi

Predmet našeg interesovanja u ovom radu, prije svega jeste religijski odgoj u školi te ćemo sva naša promišljanja ka tome i usmjeriti.

2. Religijski odgoj u školi

Religijski odgoj je kroz historiju, zavisno od društvenog sistema, različito tretiran. U nekim sistemima bi bio potpuno prihvaćen pa bi cjelokupni obrazovni koncept imao religiozni predznak. Nasuprot tome, neki društveni sistemi bi religiju, pa tako i religijski odgoj, u potpunosti odbacivali, te bi obrazovni koncept bio fundiran na ateizmu odnosno negaciji vjere.

Velikani pedagoške nauke, kao npr. Lock, Ruso, Pestaloci i Komenski u svojim promišljanjima o odgoju naročito ističu značaj vjerskog odgoja. U svom kapitalnom djelu "Velika didaktika" J. A. Komenski (1954) govori da omladina koja nema vjerski odgoj "raste bez potrebne njege, baš kao šuma koju niko ne sadi, niti zalijeva" (Komenski, 1954, prema: Čatić, 2000:24).

Ateizirani nastavni sistemi ne mogu da pruže dovoljno u odgoju učenika. Zanimarivanje profinjenosti duhovnog i izbrusivanja moralnog uskraćuje učenika za najčistiji i najpotpuniji odgoj. Stoga se odgojno-obrazovni rad u takvim sistemima svodi samo na obrazovanje stručnjaka. Slatina (2000:22) navodi da "svaki pokušaj onemogućavanja uvida u religijski sistem vrednota, za nekoliko decenija, dovodi do moralnog siromaštva individualnog i društvenog ponašanja ljudi, do moralne pustoši u ljudskim dušama i do nemorala".

U tom smislu, školi pripada posebno mjesto u realizaciji religijskog odgoja. Škola mora iskoristiti sve mogućnosti koje religija osigurava. Religijski odgoj u školi treba da pomogne mladima da shvate i razumiju svijet i ljudsku egzistenciju, da ih moralno usmjeri, te da ljudsko biće učini čovjekom.

Pedagoško utemeljenje školske vjeronauke, prema Pranjiću (1996) zasniva se na trostrukoj argumentaciji:

- a) *kulturološkoj*: učenici u školi trebaju biti upoznati sa svim onim sadržajima kojima je religija pridonijela općoj i nacionalnoj kulturi;
- b) *antropološkoj*: školska vjeronauka konstantnim suočavanjem s pitanjem smisla ljudskog života pomaže učenicima na putu njihova samoostvarivanja i očovječenja;

- c) *društvenokritičkoj*: vjeronauka pridonosi tome da škola ne postane samo reproduciranje i perpetuiranje postojećeg, nego da pridonosi i kritičkom osvješćivanju učenika odnosno njihovu osposobljavanju da relativiziraju sve ono što je trenutačno i prolazno (Pranjić, 1996:284).

2.1. Religijski odgoj u školskim sistemima Evrope

Religijski odgoj u školi se u većini zemalja u svijetu ostvaruje kroz predmet koji pokriva ovo odgojno područje. U našoj zemlji se taj predmet naziva vjeronauka ili vjeronauk, dok u drugim zemljama predmet koji tretira religijsko odgojno područje ima različite nazive. Zapadne zemlje su nakon dugogodišnje prakse i ozbiljnih znanstvenih istraživanja usvojile sljedeće nazive za ovu disciplinu:

- anglosaksonsko područje bez obzira na vjersko opredjeljenje zove ovu disciplinu religious education (religiozni odgoj);
- njemačko jezično područje: Religions- unterricht (religijska nastava);
- francusko jezično područje: enseignement religieux (religiozna nastava, pouka, obuka);
- španjolsko govorno područje: ensenanza religiosa (religiozna nastava, pouka, obuka);
- portugalsko govorno područje: ensino religioso (religiozna nastava, pouka, obuka) ili ensino da Igreja nas escolas (crkvena nastava), pouka, obuka u školama;
- talijansko područje: insagnamento della religione (religijska nastava, pouka, obuka);
- flamansko područje: schoolcatechese (školska kateheza) (prema: Pranjić, 1994).

Religijska nastava je gotovo u svim evropskim zemljama sastavni dio nastavnih planova i programa u državnim kako osnovnim tako i srednjim školama. Status predmeta koji tretira religijsko odgojno-obrazovno područje u evropskom školstvu, idući od države do države, dosta se razlikuje. Stanje religijske nastave u evropskom školstvu prikazano je u tabeli 1.

Interesantan je primjer Francuske gdje religijska nastava nije zastupljena u državnim školama, već samo u privatnim katoličkim

školama. Izuzetak čine pokrajine Alsace (Alzas) i Lorraine (Loren) u kojima je religijska nastava prisutna i u državnim školama.

Tabela 1: Stanje religijske nastave u evropskom školstvu

Država	Model nastave	Status predmeta
Velika Britanija	Nekonfesionalna	obavezan predmet
Njemačka	Konfesionalna	obavezan predmet s mogućnošću povlačenja
Francuska	Konfesionalna	fakultativan predmet
Španija	Konfesionalna	izborni predmet
Italija	Konfesionalna	izborni predmet
Austrija	Konfesionalna	izborni predmet
Portugal	Konfesionalna	izborni predmet
Grčka	Konfesionalna	izborni predmet
Finska	Nekonfesionalna	izborno-obavezan predmet
Danska	Nekonfesionalna	obavezan predmet
Norveška	Nekonfesionalna	obavezan predmet
Švedska	Nekonfesionalna	obavezan predmet
Mađarska	Konfesionalna	fakultativan predmet
Poljska	Konfesionalna	izborno-obavezan predmet
Litvanija	Konfesionalna	izborni predmet
Hrvatska	Konfesionalna	obavezan predmet
Rumunija	Konfesionalna	obavezan predmet
Bugarska	Konfesionalna	izborni predmet
Rusija	Konfesionalna	izborno-obavezan predmet

Religijsko obrazovanje, odnosno vjeronauka u školama u većini evropskih zemalja garantovana je ustavom, te nizom međunarodnih deklaracija o ljudskim pravima i pravima na slobodu vjere i vjersku naobrazbu. *Deklaracija o eliminaciji svih oblika netrpeljivosti i diskriminacije po osnovu religije ili uvjerenja* (Rezolucija Generalne skupštine UN 36/1955) u članu 5 određuje da je mogućnost djeteta da stiče religijsko obrazovanje u skladu sa željama roditelja. *Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima UN* sa svoje strane traži "poštivanje prava roditelja (...) da osiguraju da vjerska i moralna naobrazba njihove djece bude u skladu sa njihovim vlastitim ubjeđenjima (...)" (član 18-4). *Zaključni dokument OSCE-a iz Beča 1989. (parag. 16-17, 19. član 2 Prvog protokola Evropske konvencije o ljudskim*

pravima obavezuje države "da respektuju pravo roditelja da svojoj djeci osiguraju obrazovanje u skladu sa njihovim ličnim vjerskim i filozofskim uvjerenjima".

U demokratskom društvu legitimna je samo ona škola koja je temeljena na načelima slobode, pluralnosti, demokratičnosti i otvorenosti. Dakle, škola koja osigurava uslove poštivanja vjerskih vrijednosti i na njima zasnovanog vjerskog odgoja. Stoga, u demokratskim društvima "vjerski odgoj i obrazovanje nisu predmet razmišljanja i prakse samo vjerskih ustanova, vjerničkih obitelji i pojedinaca koji se osobno za njih zauzimaju, nego cjelokupnog društva, koje se na ovaj ili onaj način poziva na vjeru kao osobno uvjerenje, kao kulturogeni elemenat, kao ishodište etičkog, moralnog, ćudorednog, humanog i tradicijskog ponašanja" (Pranjić, 1997:17). U prilog nadilaženju zabluda i gradnji istinite slike o mjestu vjeronauke u školskim odgojno-obrazovnim sistemima zapadnoevropskih društava, treba istaći činjenicu da je vjeronauka integralni dio školskog odgojno-obrazovnog procesa u svim pluralnim i demokratskim društvima. Za razliku od našeg društva, gdje se još uvijek vodi polemika o opravdanosti vjeronauke u školi, u naprednim demokratskim društvima već se otišlo daleko, a radi se o nastojanju da se školska vjeronauka utemelji ne samo teološki nego i pedagoški. O tome govori dokument zajedničke sinode njemačkih biskupija o školskom vjeronauku.²

2.2. Religijski odgoj u školskom sistemu BiH

Nastava vjeronauke u BiH sve do II svjetskog rata stalno je bila prisutna kako u privatnim tako i u javnim školama. Posebno dobar status vjeronauka je imala u vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878-1918). O tome svjedoče brojni dokumenti (tabela 2).

Vidimo da je predmet vjeronauka u tom nastavnom planu bila prisutna pod nazivom "Nauka vjere" i to u svim razredima sa po jedan sat. Godine 1912. izvršena je temeljita izmjena programa ove škole, pa je vjeronauka bila zastupljena dva sata sedmično.

Hilić (2000) navodi da je sa po dva sata sedmično vjeronauka bila zastupljena i u Velikoj gimnaziji u Tuzli, Gimnaziji u Sarajevu, Državnoj gimnaziji u Bihaću, Vojnom dječjačkom pansionatu u Sarajevu, Tehničkoj srednjoj školi u Sarajevu, u trgovačkim

² Opširnije u: Zajednička sinoda biskupija Savezne Republike Njemačke, Vjeronauk u školi, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1995.

školama, višim djevojačkim školama, Zanatlijskoj školi u Sarajevu, Zanatlijskoj školi u Mostaru itd.

Tabela 2: Nastavni plan Državne velike realke u Banjoj Luci krajem 19. vijeka (Prema: Filipović, 1978)

Predmet	Razred								Svega
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1. Nauka vjere	1	1	1	1	1	1	1	1	8
2. Bosanski jezik	4	4	3	3	3	3	3	2	25
3. Njemački jezik	5	4	4	4	3	3	3	3	29
4. Francuski jezik	-	-	3	3	3	3	3	3	18
5. Zemljopis	3	2	2	2	2	2	2	-	15
6. Povijest	-	2	2	2	3	3	3	3	18
7. Matematika	4	3	3	3	5	5	4	4	31
8. Pravopis	3	3	-	-	2	2	2	2	14
9. Fizika	-	-	3	3	-	-	4	5	15
10. Kemija	-	-	-	3	2	2	2	-	9
11. Geometr. i geol.	-	3	3	3	3	3	3	3	21
12. Prostor. crtanje	4	4	4	4	4	4	2	2	28
13. Gimnastika	2	2	2	2	2	2	2	2	16
14. Filozof. proped.	-	-	-	-	-	-	-	3	3

U Naredbi zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 10. maja 1880, br. 9228, o ustrojstvu osnovnih škola, između ostalog stoji: "U narodne osnovne škole slobodan je pristup djeci svake vjere u zemlji. O prisilnom školskom polasku za sada nema govora. Polazeći od tog načela, da školsku naobrazbu treba u zemlji što više širiti i unapređivati, neka političke vlasti zgodnim taktom o tome nastoje da što više roditelja ili njihovih zastupnika, koji stanuju u onom mjestu, gdje ima škola, ili ne više po milju odanle, svoju djecu ili štíćenike šalju u osnovnu školu. Sposobnost za školsku nastavu otpočinje navršenom 6. godinom. U drugu ruku treba muhamedancima razložiti potrebu, da svoju djecu šalju u školu, pa ih zato treba pozvati, da se u velikom broju posluže dobročinstvom, koje im se nuda. Vjeronauku treba da djeci svake vjere o sebi nastavlja dotični duhovni pastir ili onaj koga na to odredi dotična duhovna vlast, i to muhamedanskoj djeci u dotičnim mektebima, a

pravoslavnoj i katoličkoj djeci u mjestima koja odredi duhovna vlast. Duhovni pastiri, odnosno duhovne vlasti raznih vjera vrše nadzor nad vjerskom nastavom svoje vjere. Školska vlast ima o tome nastojati, da djeca dolaze na vjeronauku svoje vjere. O tome naročito treba nastojati da duhovne vlasti prilježno sudjeluju pri unapređivanju osnovnih škola. Školska vlast neka o tome nastoji da se učenici kakim protivnim utjecajima ne odvrćaju od duhovnih vježba svoje vjere i neka naročitim taktom neprekidnom pažnjom sve nastoji ukloniti, što bi moglo poremetiti religiozni mir i probuditi nepouzdanje koje konfesije" (Ibidem, 2000:89).

Uredba o osnovnom školstvu razlikuje tri tipa škola: opće narodne škole, privatne škole i konfesionalne. Vjeronauka je bila zastupljena po dva sata sedmično u svakom razredu.

Tabela 3: Nastavni plan osnovne škole iz 1880. godine (Prema: Hilić, 2000).

UČEVNI PREDMETI	RAZRED			
	I	II	III	IV
Vjeronauka	2	2	2	2
Jezikoslovlje	14	10	7	7
Računstvo	5	5	5	5
Zemljopis i povijest	-	-	3	3
Prirodopisne nauke	-	-	3	3
Krasnopis	-	4	2	2
Gospodarstvo i kućanstvo	-	-	1	1
Geometr. oblikovanje i crtanje	-	1	1	1
Njemački jezik	-	-	2	2
Pjevanje	2/2	2/2	2/2	2/2
Gimnastika	2/2	2/2	2/2	2/2
UKUPNO	23	24	29	29

Sve do kraja drugog svjetskog rata vjeronauka je u našim školama bila ravnopravan predmet koji se izučavao po dva sata sedmično od prvog do četvrtog razreda osnovne škole. Nakon toga slijedi period u kome religiji, a time ni religijskom odgoju i obrazovanju nije bilo mjesta u društvenom životu. Takvo stanje

traje sve do devedesetih godina dvadesetog vijeka kada dolazi do zaokreta. Promjene na svjetskoj političkoj sceni krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća neminovno su uticale i na društveno-politički sistem bivše Jugoslavije. Padom komunizma gotovo sve zemlje Istočne Evrope (pa tako i BiH) prihvataju demokratsko društveno uređenje i na taj način omogućavaju ispoljavanje prava na mišljenje i slobodu vjeroispovijesti. Ove promjene neminovno su iziskivale promjene i u odgojno-obrazovnom sistemu naše zemlje. Demokratizaciju društva vjerske zajednice dočekale su spremno vodeći uspješnu kampanju za povratak vjeronauke kao predmeta koji je nepravедно bio izbačen iz nastavnih planova i programa nastojeći doprinijeti moralnoj revitalizaciji društva. Vjeronauka prema sadašnjim planovima i programima na području BiH ima izbornu-obavezujući status i izučava se uglavnom dva sata sedmično (osim u prvom razredu osnovne škole u kom je vjeronauka prisutna jedan čas sedmično).

3. Zaključak

Religijska sloboda je temeljno ljudsko pravo. U modernim demokratski organiziranim državama religijska sloboda je omogućena kao i svaki drugi posebni oblik slobode. Na našim prostorima religijska sloboda je dugo vremena bila sputavana. To je ostavilo veliki trag i na odgoj i obrazovanje. Religijski odgoj kao segment općeg odgoja upotpunjuje odgojne potrebe mladog čovjeka pogotovo na duhovnom i moralnom planu. Religijski odgoj pomaže mladima da shvate i razumiju svijet i ljudsku egzistenciju, da dobiju odgovore na pitanja na koja niti jedan drugi predmet u školi ne može odgovoriti.

Religijski odgoj je prisutan u školskim sistemima gotovo svih demokratski uređenih zemalja u svijetu i ima različite nazive. U našoj zemlji kao i zemljama u okruženju predmet koji pokriva religijsko odgojno područje naziva se vjeronauka ili vjeronauk.

Vjeronauka kao ravnopravan predmet u nastavnim planovima i programima na području BiH ima dugu tradiciju, a posebno dobar status imala je u vrijeme austrougarske okupacije što se vidi pri analizi tadašnjih nastavnih planova i programa. Nakon dugogodišnjeg odsustva, a pod uticajem demokratskih promjena u društvu početkom devedesetih godina dolazi do ponovnog vraćanja vjeronauke u školski sistem BiH. Ulaskom vjeronauke u škole učenicima se omogućilo sticanje temeljnih znanja kako o svojoj

tako i o drugim vjerama, ali isto tako i razvijanje moralne svijesti i moralnog ponašanja djece i omladine.

Literatura:

- Ćatić, R. (2000) Osnovni smisao religijskog odgoja. *Didaktički putokazi* (21), str. 23-26.
- Filipović, N. (1978) *Didaktika I*, Sarajevo: Svjetlost.
- Hilić, H. (2000). Vjeronauka u školama za vrijeme austro-ugarske u BiH. *Muallim* (2), str. 89-92.
- Pranjić, M. (1996) *Religijska pedagogija*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Pranjić, M. (1997) *Metodika vjeronaučne nastave*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Pranjić, M. (1994) *Srednjoškolski vjeronauk u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Slatina, M. (2000) Odgoj/obrazovanje između sekularizma i interkulturalizma. *Muallim* (1), str. 20-24.
- Zajednička sinoda biskupija Savezne Republike Njemačke (1995) *Vjeronauk u školi*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.

Professional article

**RELIGIOUS UPBRINGING IN SCHOOLING SYSTEMS OF
SOME EUROPEAN COUNTRIES AND OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Admir Čerim, M.A.

Summary

The paper treats the notion of religious upbringing and its presence in schooling systems of European countries and in the schooling system of Bosnia and Herzegovina. A school subject that treats the field of religious upbringing in educational systems in Europe has different names, and in our speaking area that subject is called 'religious studies' with a confessional prefix.

Tradition of learning the subject of religious studies in schools of BiH dates back to times of the first schools where educational process was carried out in an organized manner, which has been kept to the present times.

Keywords: upbringing, religious upbringing, schooling system, religious studies

م. أدمير تشريم

كلية التربية الإسلامية جامعة زينيتسا

التربية الدينية في النظم المدرسية لبعض الدول الأوروبية والبوسنة والهرسك

الخلاصة:

تطرح الإشكالية في البحث فكرة التربية الدينية ووجودها في النظم المدرسية للدول الأوروبية والنظام المدرسي في البوسنة والهرسك. المادة الدراسية التي تتناول مجال التربية الدينية في النظم التعليمية في أوروبا لها أسماء مختلفة، وفي حدود لغتنا تسمى تلك المادة علم الدين (ويروناؤك) وتسبقه أداة التصدير للطائفة الدينية المنتمية إليه. يؤرخ تراث تعليم مادة علم الدين في مدارس البوسنة والهرسك منذ أول مدارس تجرى فيها الدراسة بصفة نظامية وإلى اليوم.

الكلمات الأساسية: التربية، التربية الدينية، النظام المدرسي، علم الدين.